

K striedlosti v urbanizme a ochrane pamiatok

Ostatné storočia od začiatku novoveku poznačil prudký rast miest. Mnohé mestá nadobudli nevídaný rozsah, rozliali sa do širokého okolia na úkor vidieckej krajiny. V uplynulých desaťročiach komunistického režimu sa tendencia rastu miest na úkor vidieka dokonca oficiálne podporovala.

Kvantitatívny urbanizačný proces, sústreďovanie obyvateľstva do rastúcich mestských centier sprevádzajú aj kvalitatívne zmeny vnútri mestských pôdorysov – zvyšovanie výškovej hladiny a neustála výmena stavebnej štruktúry. Tento proces nesie so sebou vlnu zmien priamo v mestských priestoroch. Pritom mestské priestory sa nezriedka vyznačujú charakteristickými znakmi, ktoré sú výsledkom kontinuálneho slohového vývinu a často predstavujú významné hodnoty, najmä v prípade kultúrnych pamiatok a ich súborov.

Priestory našich miest sa stali v ostatných rokoch predmetom sústreďených tlakov komerčných aktivít. Investori zameraní na zisk, ako aj niektoré ambiciózne inštitúcie, vidia v mestských priestoroch iba pole na realizáciu svojich predstáv, často bez akéhokoľvek ohľadu na urbanistické a pamiatkové hodnoty, ktoré sa tu zachovali do dnešných čias, bez ohľadu na priestorové pomery a platné regulatívy vyplývajúce zo schválených územných plánov.

Priestor Staromestskej ulice v Bratislave medzi budovami bývalého rozhlasu, krajského úradu, ministerstva spravodlivosti a kláštora kapucínov sa stal predmetom zápasu, ktorého výsledok, napriek zamietavému stanovisku kompetentných úradov, ešte stále nie je celkom istý. Ide o premostenie Staromestskej ulice objektom s komerčnou náplňou.

Kollárovo námestie v Bratislave, ktoré je jedným z pomerne vyvážených mestských priestorov, sa stalo predmetom úvah o čiastočnom zaplnení jeho nezastavanej plochy budovou alebo budovami s komerčnou náplňou. V jednom z variantov sa tu dokonca rátať s výstavbou mrakodrapu.

Na Hodžovom námestí v Bratislave oproti Grasalkovičovmu (prezidentskému) palácu, ktorý je významnou kultúrnou pamiatkou a hlavnou stavbou určujúcou proporcie námestia, vyrástla robustná budova Tatracentrum, ktorá svojimi rozmermi (výškou i dĺžkou), ako aj

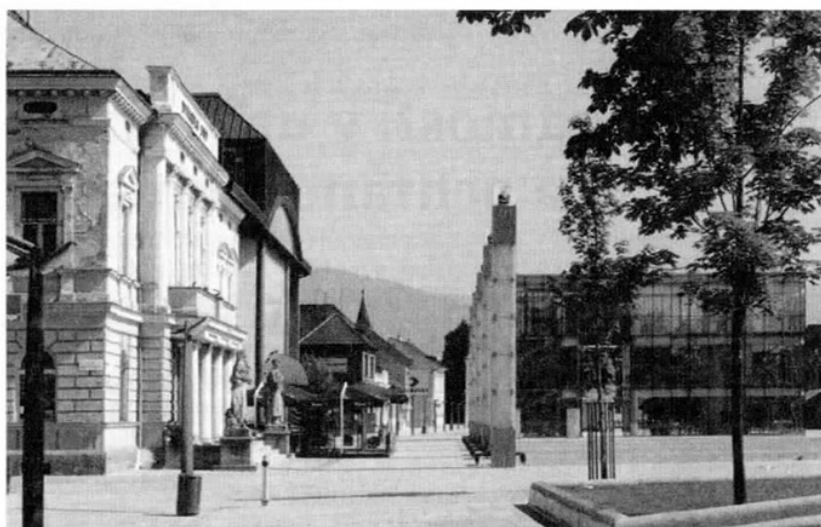
umiestnením úplne narušila mierku priestoru. Niet azda Bratislavčana (okrem výnimiek), ktorý by sa priaznivo vyslovoval o estetickú či proporčnú vhodnosť tejto budovy v danom priestore.

Na Napoleonskom vršku v Bratislave nad Hradom, v exponovanej polohe tiež vznikol plán komerčnej stavby, hoci tento priestor je svojím geomorfologickým charakterom priam predurčený na to, aby slúžil rekreácii a bol zaplnený napr. zeleňou s objektom umožňujúcim vyhladku na okolie. Vzniklo pomerne široké hnutie občanov, ktorí sa postavili proti komerčnému využitiu tohto exponovaného miesta iba na súkromné účely, v záujme optimálneho celospoločensky hodnotného využitia. Na Fakulte architektúry STU v Bratislave sa Napoleonský vršok stal predmetom zaujímavých študentských prác, ktoré preukázali rozličné nekonvenčné prístupy k možnosti jeho využitia. Skúsenosť ukazuje, že tvorivá sloboda spracovania návrhov môže byť účinnou reakciou na tlaky komerčných investorov a nezaťažený prístup k problematike môže byť významným prínosom k našej urbanistickej praxi i teórii.

Kultúrne pamiatky predstavujú v mestských priestoroch historickú aj estetickú hodnotu, dodávajú mestu osobitnú čaro a zvyšujú jeho príťažlivosť pre návštevníkov. Ich obnova je prínosom k oživeniu prostredia mesta a jej ohlas neraz významne prekračuje hranice širšieho okolia.

Národný dom v Martine vznikol na rozhraní 19. a 20. storočia a bol vtedy centrom celonárodných slovenských kultúrnych a občianskych aktivít. Bol vrcholným dielom architekta Blažeja Bullu. Začas suploval funkciu viacerých slovenských celonárodných inštitúcií: národného divadla, národného múzea, národnej knižnice, národnej galérie aj vedeckej akadémie. V ostatných desaťročiach v ňom sídli martinské Divadlo SNP.

Budova sa stala predmetom rekonštrukcie, ktorej súčasťou bola aj objemovo rozsiahla prístavba nového divadelného štúdia. V ďalšej etape mala vlastná historická budova podľa pôvodného projektu prejsť významnými zmenami, mala byť predmetom úplnej prestavby, pričom by jej zostala funkcia divadla. V priebehu prestavby mali zostať stáť iba dva existujúce priečne-obvodové múry (východný a južný), čo by si bolo vyžiadalo ná-

Ošarpaná fasáda Národného domu v Martine (na obrázku vľavo) kontrastuje s prepychovou úpravou nového námestia a novou celosklenou budovou (vpravo). Pohľad od juhu.

Nové námestie v Martine, pohľad od severu

ročné statické zabezpečenie. Okrem týchto dvoch múrov sa vlastne celá ostatná stavebná hmota mala zbúrať a vymeniť. Podstatná časť architektonického diela Blažeja Bullu vrátane povestného originálneho riešenia tzv. svetlíkovej haly, by sa bola zlikvidovala bezo zvyšku. Statiku budovy by boli zafažili nové oceľové konštrukcie. Náklady na takúto rekonštrukciu predstavovali okolo 300 mil. Sk.

Pamiatkové orgány, predstavitelia Krajského úradu v Žiline i samotné vedenie Divadla SNP však žiadali

projekt revidovať a uskutočniť citlivejšiu rekonštrukciu Národného domu – jeho záchranu, nie faktickú demoláciu, podávanú v historicko-pamiatkarskom balení. Demolačný prístup k rekonštrukcii Národného domu zastávalo a presadzovalo jedine vedenie mesta Martin, ktoré vypísalo aj celonárodnú finančnú zbierku na rekonštrukciu budovy. Inštitúcie aj jednotlivci v dobrej viere, že ide o záchranu pamiatky celonárodného významu, začali do nej ochotne prispievať.

Pozoruhodný je fakt, že projektant-architekt tejto akcie sám pochopil podstatu veci a priklonil sa k citlivejšiemu riešeniu obnovy Národného domu, v ktorom by sa stavebný základ architektonického diela Blažeja Bullu zachoval, namiesto oceľových konštrukcií by sa použili prirodzenejšie a ľahšie drevené a náklady by sa znížili na 100 mil. Sk, teda na tretinu predtým nárokovanej objemu. Pri pôvodnej, stavebne aj ekonomicky náročnej predstave rekonštrukcie, stále zostávalo vedenie mesta Martin. Ministerstvo kultúry SR však rozhodlo v prospech citlivejšej a finančne menej náročnej rekonštrukcie Národného domu. (Ešte jeden príklad z iného prostredia: Je všeobecne známe, že v nedávnych rokoch v Banskej Štiavnici bohatý investor "obnovil" vzácnu kultúrnu pamiatku pre svoje súkromné účely tak, že ju vlastne takmer zničil.)

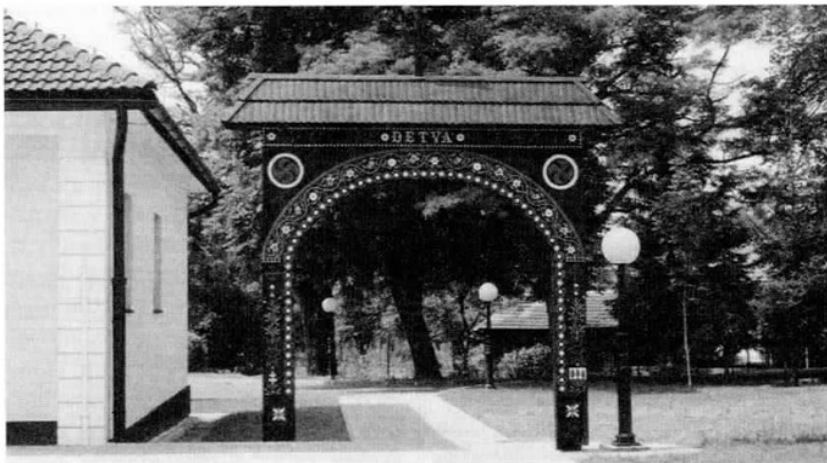
Ako paradox možno uviesť, že vedenie mesta Martin, ktoré vyhlásilo celonárodnú zbierku na obnovu Národného domu, zároveň pripravovalo a realizovalo dve etapy finančne náročnej prepychovej úpravy pe-

šej zóny v martinskom historickom jadre, v tesnom susedstve Národného domu. Súčasťou úpravy bola aj výstavba celosklenej budovy uprostred nového námestia. Celosklenej budovy v Turci, kde vykurovacie obdobie trvá pomerne dlho! Budovy, ktorej racionálne využitie je problematické. V čase písania tohto príspevku je úprava pešej zóny už dokončená. Ošarpaná fasáda Národného domu, ktorý sa obnovuje z celonárodných prostriedkov (štátny rozpočet + dobrovoľná zbierka) ostro kontrastuje s novou prepychovou úpravou okoli-

tého priestoru a efektnou celosklepnou budovou, čo sa financovalo z prostriedkov mesta.

Skúsenosť ukazuje, že do rozhodovania o veciach verejného, celospoločenského záujmu u nás často vstupujú prestížne záujmy skupín a jednotlivcov a presadzujú sa s rozličným výsledkom. Otázka maximálneho zisku a osobnej či skupinovej prestíže je otázkou skúšky demokracie. Do uvedeného procesu by mali vstupovať iniciatívy kultúrne angažovaného občianstva a seriózných médií s pocitom zodpovednosti za prostredie miest, a zároveň s pocitom zodpovednosti za vec slobody a demokracie. Možno pritom poukázať na príklad spred 36 rokov práve z Martina. Vtedy sa – v podmienkach komunistického režimu – podarilo sústredenou snahou občiansky angažovanej slovenskej kultúrnej verejnosti a médií zabrániť realizácii urbanistického plánu, ktorého výsledkom mala byť likvidácia historického jadra, symbolizujúceho významnú etapu slovenských dejín charakterizovanú zápasom nielen za práva národné, ale aj za demokraciu a dôstojnosť človeka. Snaha o záchranu historického jadra Martina bola vecou nielen pamiatkovej starostlivosti, ale aj práva občianskej verejnosti na demokratické vyjadrenie mienky proti arogantným silám oficiálne presadzovanej technokracie.

Na druhej strane možno poukázať na príklad Detvy, ktorá sa stala jedným zo symbolov Slovenska svojím ľudovým umením. O popularitu Detvy sa zaslúžil svojou poéziou Andrej Sládkovič a vedeckou prácou Karol A. Medvecký. Orgánom, ktoré majú na starosti otázky výstavby v Detve, záleží na tom, aby sa charakter historického jadra mesta udržal a aby ho nové stavby, ktoré do tohto prostredia vstupujú, svojou mierkou a architektonickým riešením rešpektovali. Nie je to ľahké, ale zdá sa, že sa im to darí. Jedným z nových prvkov, ktorý v historickom centre Detvy nedávno pribudol, je drevená vyrezávaná brána s maliarskou výzdobou na spôsob starých brán, ktoré tradične patrili k vstupom do dvora v detvianskej ľudovej architektúre. Vyhotovil ju ľudový rezbár a postavili ju na novoupravenom námestíčku pri kostole. (Ľudové umenie vrátane rezbárskeho je v Detve a jej okolí stále živé.) Brána má zároveň v určitom zmysle symbolizovať nádej Slovenska v dnešných zložitých časoch, jej radosný ľudový charakter pôsobí optimisticky. Neveľký a nenásilný objekt je prirodzenou súčasťou striedmo upraveného prostredia ako symbol historickej tradície.

Vyrezávaná brána v štýle ľudovej architektúry na novoupravenom priestranstve v historickom jadre Detvy

K demokracii patrí striedmosť a uvážlivosť. Tvrdé presadzovanie osobných a skupinových záujmov na úkor záujmu verejného, snaha umlčať občiansky kritický hlas je v rozpore so zásadami slobody a demokracie. Platí to aj v otázkach výstavby miest. Snaha bohatých investorov o nadvládu pri rozhodovaní o charaktere urbanizmu je totalitným prvkom, cudzím demokratickému prostrediu. Presadzovanie subjektívnych záujmov a nadradené, príliš sebavedomé postoje financiami oplývajúcej inštitúcií z pozície práva silnejšieho možno pokladať priamo za ohrozenie demokratických princípov verejnej správy. Rozhodovanie o racionálnom využívaní mestských priestorov, o ich mierke a mieste pre človeka v nich býva nezriedka skúškou zmyslu pre striedmosť a estetickú vyváženosť. Skúškou charakteru, zmyslu pre právo a spravodlivosť a vôle nepodľahnúť silným tlakom zástancov predstáv prekračujúcich hranice priestorových možností a estetiky urbanizmu. Stavba nemôže byť vo svojom okolí výkričníkom a manifestáciou výnimočnej nadradenosti. Obnova kultúrnej pamiatky musí byť jej skutočnou, citlivou obnovou, nie polovičnou likvidáciou. Citlivý prístup k riešeniu mestských priestorov a obnove kultúrnych pamiatok je zároveň aj ekonomickejší. Striedme riešenie je často nielen prirodzenejšie a estetickéjšie, ale aj hospodárnejšie a prínosnejšie pre prostredie, človeka-občana i pre krajinu a spoločnosť, na rozdiel od predstavy prekračujúcej rozumnú mieru.

Igor Thurzo

Ing. arch. Igor Thurzo, Žižkova 42, 811 02 Bratislava
E-mail: igor.thurzo@kiwwi.sk